

EL SER QUE ES OBJETO DE LA METAFISICA SEGUN LA INTERPRETACION TOMISTA CLASICA

EL PROBLEMA

Si bien el *ser* se dice de muchas maneras, y decirlo de una sola manera sería errar en su interpretación, la *Metafísica* se dice —se debe decir— de una sola, y decirlo de muchas maneras fue y es un retroceso (cuya historia está escrita (1)) en su verdad.

Si la *Metafísica* es un hábito mental de determinada especie, no se le puede entender e interpretar bien, sino de una manera —la suya propia—. Entenderla de muchas maneras, es entenderla mal, es decir, no entenderla: "Qui enim male intelligit non intelligit", decía San Agustín (2).

He ahí los términos de que partimos en nuestro estudio: la *Metafísica*, que para Santo Tomás y para la gran mayoría de los que le siguen es una ciencia de especificidad atómica, y *el ser en cuanto ser*, al que los intérpretes dan distinto alcance. ¿En qué sentido se toma el ser que define a la *Metafísica*? Juan Martínez de Prado presenta el problema en los siguientes términos: "Dico primo: ens in quantum ens est objectum Metaphysicae. Non determinando quid entis nomine intelligatur, videtur conclusio certissima... Sed insurgit difficultas

(1) Cf., v. gr., S. G. NOGALES, S. J., *Horizontes de la Metafísica aristotélica*, (Madrid, 1955). Nos referimos a la significación múltiple de la *Metafísica en sentido propio*, no en sentidos derivados y metafóricos, que no tienen por qué preocupar a los filósofos: el que se califique de *metafísicas* a todas las realidades y razones más o menos recónditas, metaempíricas, al sentido más hondo de los fenómenos, etc., no debe preocupar en *Metafísica*, sino, a lo más, en Gramática.

(2) *Tractatus 97 in Joannem*, n. 1 (Ed. BAC, Madrid, 1957), T. 2, p. 530.

praecipue sub qua amplitudine et universalitate debeat accipi ens cum ponitur obiectum Metaphysicae'' (3).

El problema tiene dos dimensiones; una más antigua: extensión del ser que es objeto de la Metafísica (real, o real y de razón; creado, o creado e increado), y otra más moderna: su intensidad: el ser de esencia o el ser de existencia o bajo ambos aspectos.

Procedimiento que seguiremos:

Como no hay unanimidad entre los autores que pretenden interpretar, aceptándola o no, la doctrina de Santo Tomás, ni siquiera tratándose de aquellos autores acreditados como tomistas en el conjunto de su obra, el método que vamos a seguir, renunciando a otras posibilidades, es el siguiente: primero recogeremos la exposición de aquellos autores que creemos más representativos de la Metafísica posterior a Santo Tomás en sus tesis, en sus razones y en sus críticas. Casi todos se plantean expresamente la cuestión. En una segunda parte haremos la confrontación crítica con el mismo Santo Tomás.

I.—EXPOSICION DE LOS AUTORES

1.—SAN ALBERTO MAGNO, O. P. (1193-1280).

San Alberto dedica todo un capítulo de su Metafísica al tema: *Quid sit huius scientiae proprium subiectum* (4).

Exposición de opiniones conocidas y su crítica:

Primera: La Metafísica es el estudio de las primeras causas, en las que se fundan las primeras causas particulares, que son, a su vez, lo que consideran las ciencias particulares (5).

(3) *Controversiae Metaphysicales*. T. I, I P., controv. 5, art. 3 (Compluti, 1649), p. 82.

(4) Lib. I, tract. 1, cap. 2, p. 3a. Usamos la ed. B. GEYER (Aschendorff, 1960).

(5) "Nonnulli enim fuerunt, qui posuerunt causam in eo quod causa est prima in unoquoque genere causarum, esse subiectum huius scientiae, ratione ista utentes, quod ista scientia considerat de causis ultimis, ad quas resolvuntur omnes causae, quae secundum ordinem naturae sunt primae, quia in illis stabiluntur et fundantur omnes aliae causae particulares et secundariae, nec per aliquid aliud stabiliri possunt, addentes ad sui dioti confirmationem, quod scire in particularibus scientiis theoreticis est, cum causam cognoscimus. Et cum particu-

Critica: No cumple una condición esencial del sujeto de la ciencia: en Metafísica se investigan muchas cosas que no son predicados de las primeras causas (6). Además en esta ciencia las causas primeras se estudian en cuanto siguen al ser en cuanto ser, no como sujeto (7).

Segunda: Versa sobre Dios y las cosas divinas, es decir, Dios y las primeras emanaciones simples de la divinidad (ser, vivir, entender, etc.), que son el fundamento de todo lo compuesto y temporal. Negativamente, dicen que no puede ser el *ser*, porque el sujeto de ciencia ha de ser distinto de lo que se demuestra de él, y que sea distinto del ser no se da nada. Además, si el *ser* fuese el sujeto de la Metafísica, resultaría, por lo mismo, que las demás ciencias serían superfluas: no les quedaría nada que estudiar (8).

laris causa huius sciti immediata huic scito et essentialis et convertibilis in particulari scientia stabiliri non possit, eo quod ipsam in ordine illius generis ante se habet, oportet, quod in ista scientia considerentur causae primae, ante quas simpliciter nihil est, quia per illas stabilitur omnis causa in genere particularis scientiae prima et suo quaesito proxima, et sic scire stat perfectum, dum suppositum in particulari scientia probatur in ista per ea quae sunt simpliciter prima. Sicut in omnibus scientiis, quae per ea demonstrantur quae non sunt simpliciter prima, non perficitur scire, nisi postquam reducuntur in ea quae simpliciter prima sunt, et per illa demonstrantur. Et similiter est in cognitione indivisibilium sive incomplexorum, quoniam definitiones illorum non satis certe notificant, nisi postquam in primas formas et causas sunt reductae.

Ex his igitur et huiusmodi italem isti acceperunt opinionem" (Lib. I, trac. 1, cap. 2, pag. 3 ab.).

(6) "Sed quod errant, non difficile est ostendere, quoniam subjectum est in scientia, ad quod sicut ad commune praedicatum reducuntur partes et differentiae, quarum quaeruntur proprietates in ipsa, et ad quod consequuntur passiones, quae inesse subjecto demonstrantur. Certo autem certius est, quod substantia, quantitas, qualitas et huiusmodi non reducuntur ad causam, sicut ad praedicatum commune, cum tamen de modis et proprietatibus talium omnium in hac scientia determinetur. Similiter autem per se esse et per accidens, potentia et actus, unum et multum, idem et diversum, conveniens et contrarium, separatum et non-separatum et huiusmodi, quae sunt passiones, quae subjecto istius scientiae universaliter et ubique probantur inesse, non sequuntur causam, in quantum causa aut in quantum est prima. Et cum passio immediata sit subjecto in scientia omni, non potest esse causa subjectum scientiae istius" (Lib. I, trac. 1, cap. 2, p. 3 b).

(7) "Quod autem dicunt hi qui causam dicunt esse subjectum, causas considerari in particulibus scientiis, falsum est, sed potius in eis considerantur ea quae insunt partibus entis conceptis quantitate et tempore. Sed per causas probantur inesse ea quae insunt partibus entis; et ideo causae illae reducuntur in primas causas, quae considerantur in ista scientia consequentia ad ens, in quantum est ens; et ideo ista non est de causa ut de subjecto. Propter quod etiam scire omne stabilimentum accipit ab ista, quia causae, quae sunt media, per quae scimus, stant in causis in ista scientia consideratis, non quidem sicut subjectum, sed potius sicut quaedam subjecti differentia" (Lib. I, tract. 1, cap. 2, p. 4 b).

(8) "Ideo fuerunt illi qui dixerunt deum et divina subjectum esse scientiae istius: et ratio fortior, quam de hoc adduxerunt, est haec, quod omnia quae sunt,

Critica: Tiene cuatro fallos: a) El sujeto ha de ser distinto de lo que se investiga en toda ciencia. Ahora bien, Dios y las cosas divinas separadas son tema de investigación en esta ciencia.

b) Dios no es predicado común a las diversas partes de esta ciencia.

c) Las propiedades que se estudian en esta ciencia no son inmediatas a Dios y a las cosas divinas (9).

d) Además aquellas emanaciones de que hablan los platónicos, siguen al ser, y, por tanto, no son sujeto de la *Metafísica* (10).

Posición de S. Alberto:

1) Suscribe la doctrina de los peripatéticos que dicen que *el ser en cuanto ser es el sujeto de la Metafísica*; y lo que sigue al ser en cuanto ser (no en cuanto *tal ser*) son sus propiedades, como causa y y causado, sustancia y accidente, separado y no separado, potencia y acto, etc.... (11).

sicut diximus in praehabitis, sunt in duplice consideratione. Sunt enim simplicia et sunt composita. Composita autem omnia aut quantitate sola aut quantitate simul et contrarietate sunt determinata. Simplicia sunt prima causata et effluxiones divinae, sicut primum esse, primum subsistere, primum vivere, primum intelligere et huiusmodi, quae omnia separatas habent rationes a magnitudine et tempore. Cum igitur in his et huiusmodi simplicibus divinis fundentur omnia quae magnitudine et tempore determinata sunt, et ipsa divina principia sint esse istorum, scientia ista erit de deo et talibus divinis sicut de subjecto" (Lib. I, trac. 1, cap. 2, p. 3 b4 a)

(9) "Quod autem erronea sit haec opinio, constat per hoc quod nihil idem quaesitum est et subjectum in scientia aliqua; deus autem et divina separata quaeruntur in scientia ista; subjecta igitur esse non possunt.

Amplius, partes, de quibus multa demonstrantur in scientia hac, non reducuntur ad deum sicut ad commune praedicatum de ipsis, sive communitas generis sive analogiae accipiatur.

Adhuc passiones in hac scientia consideratae, quae supra inductae sunt, non consequuntur immediate deum et divina; igitur subjectum non potest deus huius scientiae esse" (Lib. I, trat. 1, cap. 2, p. 4 ab).

(10) "Probabilior secunda est positio, et tamen falsa, quia processiones illae divinae, quas inducit, non sunt primae per hoc quod sunt divinae, sed per hoc quod ad entis primi sunt simplicitatem reductae. Et ideo patet, quod nulla ipsarum est absolute prima nisi ens, et omnes sunt ad ens consequentes, et ideo solum ens simplex est primum et subjectum, et alia consequuntur ad ipsum sicut partes et passiones eius. Talia etiam licet sint causata divina et processiones simplices, non tamen esse habent extra materiam, sicut dixit Plato, et ideo ista sensibilia non fundantur in ipsis per modum illum quem Plato induxit" (Lib. I, trac. 1, cap. 2, p. 4 b).

(11) "Ideo cum Peripateticis vera dicentibus dicendum videtur, quod ens est subjectum in quantum ens et ea quae sequuntur ens, in quantum est ens et non in quantum hoc ens, sunt passiones eius, sicut est causa (et) causatum, substantia et accidens, separatum et non separatum, potentia et actus et huiusmodi" (Lib. I, trac. 1, cap. 2, p. 4 b).

Razón de ello :

a) Positiva : Por ser la primera ciencia, ha de versar sobre el primer objeto, esto es, el ser ; y por establecer los principios de las ciencias particulares, ha de establecerlos por aquello que es superior a todos ellos : lo que pertenece al ser en cuanto ser (12).

b) Negativa : Las razones de la segunda opinión, para negar que sea el ser en cuanto ser, no son válidas : Lo que se prueba del ser es distinto del ser mismo ; son adiciones sobre lo común del ser. Por eso tampoco son superfluas las ciencias particulares que consideran las propiedades particulares de tales seres (13).

2) El ser en cuanto ser que es objeto de la Metafísica es *el ser creado* (14).

3) El ser que es objeto de la Metafísica es el ser en cuanto significa la esencia o naturaleza, no el ser de existencia directamente. No lo encontramos dicho expresamente en San Alberto, pero equivalentemente parece estar implicado en la declaración que hace en el lugar

(12) "Cum enim sit prima ista inter omnes scientias, oportet, quod ipsa sit de primo, hoc autem est ens, et (cum) stabiliat omnium particularium principia tam complexa quam incomplexa, nec stabiliri possint nisi per ea quae sunt ipsis priora, et non sint eis aliqua priora nisi ens et entis, secundum quod ens, principia, non quidem quae ens principient, cum ipsum sit principium omnium primum, sed principia, quae sunt ex ente, secundum quod est ens : oportet, quod omnium principia per istam scientiam stabiliantur per hoc quod ipsa est de ente, quod est primum omnium fundamentum in nullo penitus ante se fundatum" (*Ib.* Cf. Lib. IV, cap. 1, p. 161).

(13) "Quod autem nihil de ente dicunt demonstrari posse diversum, etiam falsum est et non probat intentionem eorum. Licet enim nihil ad ens habeat realem diversitatem, habent tamen omnia consequentia ad ens modum quandam additionis ad ipsum, per hunc modum diversitatis, qui sufficit ad hoc quod inesse monstretur alioi sicut subjecto sibi, haec quae dicuntur passionis entis, enti inesse probantur. Huius tamen et alia est solutio, quoniam etsi daremus, quod enti secundum se nihil possit probari inesse, tamen partibus entis, quae secundum se sunt partes ipsius, multa possunt probari inesse. Et hoc sufficit ad hoc quod aliquid sit subiectum scientiae.

Nec aliae scientiae superfluent, eo quod causae omnium et principia stabiliantur in ipsa, quia primis et transcendentibus scitis non propter hoc scitur scientia vel ars. Causae autem et principia non probantur hic per ea quae sunt cuidam naturae propria et proxima, sed potius per entis principia stabiliantur ea quae propria sunt, non in eo quod propria, sed resoluta et reducta ad ens vel partes entis, secundum quod est ens et non secundum quod est hoc ens. Et ideo ad sciendas res in propria natura, summe requiruntur scientiae particulares, quae tamen nihil penitus probare possent, nisi eo modo quo subiecta in principia sua omnia relinquant per entis principia esse stabilita in scientia ista" (*Lib.* I, tract. I, cap. 2, p. 4 b-5 a). Cf. *IV Met.* cap. 2, p. 163 a.

(14) "Esse enim, quod haec scientia considerat, non accipitur contractum ad hoc vel illud, sed potius prout est prima effluxio Dei et creatum primum, ante quod non est creatum aliud" (*Lib.* I, tract. I, cap. 1, p. 3b).

ya antes citado (Cf. nota 11): se trata del ser del que se estudian las diferencias de sustancia-accidente, potencia-acto, etc. Ahora bien, estas diferencias competen al ser en la razón propia de esencia, no en la razón propia de existencia. Además, en el Lib. IV, cap. 2, nos dice que el sujeto en cuestión es *la naturaleza del ser en cuanto ser* (15).

2.—PABLO SÓNCINAS, O. P. († 1494).

1) Planteamiento del problema: "Utrum secundum Sanctum Thomam ens commune Deo et creaturis sit adaequatum subiectum Metaphysicae" (16).

2) Presupuestos para la solución:

a) "Formalis ratio obiecti requirit tria: scilicet universalitatem, quia oportet quod praedicetur aut in recto aut obliquo de his quae in scientia considerantur. Secundo requirit principalitatem, quia omnia considerata in scientia ad ipsum habent attributionem. Tertio requirit distinctionem, quia scientiae dividuntur penes obiecta in quantum obiecta sunt.

b) Esse autem subiectum alicuius totalis scientiae non est aliud quam quod per eius formalem rationem attingatur quicquid per talem scientiam cognoscitur.

c) Supponitur tertio quod subiectum esse adaequatum habitui non est aliud quam ipsum non excedere habitum nec excedi ab eo" (17).

2) *El parecer de Sónquinas:*

"De mente Sancti Thomae ens in quantum ens, sive ens commune Deo et creaturis est adaequatum subiectum Metaphysicae. Et probatur primo quod ista conclusio sit Philosophi et Commentatoris; se-

(15) "Quoniam enim principia prima et extrema, in quibus stat resolutio, quaerimus causas, sicut primam formam et ultimum finem, palam est, quia principia illa et illas causas necesse est esse alicuius naturae subiectae in hac scientia non secundum accidens, sed secundum ipsam. Causae autem illae et principia non sunt naturae alicuius significantis ens in parte, sed naturae entis, secundum quod est ens. Oportet igitur quod ista scientia sit entis, secundum quod est ens. In nulla enim scientia quaeruntur principia naturae subiectae secundum accidens sive secundum aliud convenientia" (*Met.*, Lib. IV, Tract. I, cap. 2, p. 162 b).

(16) *Quaestiones Metaphysicales acutissimae*, Lib. IV, q. 10 (Lugduni, 1579), p. 14a.

(17) *Ibidem*, p. 15a.

quando quod sit Sancti Thomae. Tertio probatur rationibus" (18). De Aristóteles cita *IV Met.* y de Sto. Tomás *Super Boetium de Trinitate*, q. 5, aa. 1 y 4.

3) *Sus argumentos :*

a) "Obiectum intellectus est ens commune, quia intellectus potest elevari ad notitiam cuiuslibet entis. Ergo in intellectu est unus habitus, cuius obiectum est ens commune. Talis autem habitus non ponitur alius a Metaphysica, cum ipsa sit scientia universalissima. Consequentia probatur, quia intellectui est dare unum habitum ei adaequatum, quod patet, quia cum intellectus sine habitu perfecte operari non possit, sequitur quod numquam posset perfecte attingere suum adaequatum obiectum, nisi haberet habitum adaequatum illi obiecto, per quem posset elicere intellectionem perfectam respectu eius.

b) Illud est subiectum adaequatum in scientia cui primo et per se insunt passiones in tali scientia consideratae... Sed unum, bonum, verum, actus et potentia, et aliae huius passiones consideratae in Metaphysica, prius insunt enti communi quam enti diviso in decem genera. Ergo ens commune est subiectum.

Minor probatur, quia unitas et veritas huius conveniunt enti communi cum conveniant non solum decem generibus, sed etiam Deo. Ergo per prius conveniunt enti...

Dicetur forse, ut quidam dicunt, quod Metaphysica non considerat de huius passionibus ita abstracte et universaliter, sed solum ut conveniunt enti diviso in decem genera. Sed contra arguitur: Ista propositio: Deus est unus; Deus est actus purus, est naturaliter cognoscibilis, cum physice demonstratur. Ergo intellectus cognoscit naturaliter unitatem et actualitatem ut conveniunt alicui quod est extra ens divisum in decem genera. Sed omnis notitia naturalis pertinet ad aliquam scientiam habitam lumine naturali. Quaeritur ergo ad quem haec notitia pertineat. Non ad naturalem nec ad mathematicum; ergo ad metaphysicum.

Confirmatur ista ratio: Istae passiones conveniunt per se enti diviso in decem genera. Conveniunt etiam enti communi. Ergo vel conveniunt eis aequo primo, vel per prius uni quam alteri. Non utrisque aequo primo cum impossibile sit unam passionem aequo primo convenire duobus. Non etiam convenit per prius enti diviso

(18) *Ibidem*, p. 15a.

in decem genera, quam enti communi, quia passio per se conveniens superiori et inferiori per prius convenit superiori quam inferiori. Ens autem commune est superius ad ens divisum in decem genera. Ergo hae passiones per prius conveniunt enti communi. Et per consequens ei conveniunt primo et per se.

Tunc sic: Hae passiones sunt pro demonstrabiles et pro scibiles de enti communi. Ergo earum notitia pertinet ad aliquam scientiam.

Segundo, porque el sujeto es aquello cuyo conocimiento se busca principalmente. Y no es este el caso de Dios, cuyo conocimiento se busca principalmente en Teología (22).

Tercero, por la razón de Avicena (la existencia de Dios no es el sujeto dado a estudiar sino punto de llegada de la investigación).

Cuarto, porque la consideración del ser en cuanto ser, es anterior, por parte del cognoscente, a la consideración de Dios, porque lo primero que cae bajo la aprehensión del entendimiento es el ser (23).

2) Tampoco lo es el ser en cuanto común a Dios y a las creaturas.

Razón de ello: Porque no cumple las condiciones del *subjectum scientiae* (24); sino que

3) El ser en cuanto ser que se divide en los diez predicamentos es el sujeto de la Metafísica (25).

4) Es el ser real (no el de razón) creado (no increado) que se divide en los diez predicamentos (26).

rum subiecta, ut patet III de anima... Sed manifestum est quod haec scientia non differt ab aliis per hoc quod consideret de Deo, quia Deus et consideratur in Physica" (*Ibidem*).

(22) "Illud est subjectum in aliqua scientia cuius cognitio principaliter in illa scientia quaeritur... Sed Deus vel genus substantiarum separatarum non est huiusmodi, quia consideratio Dei principaliter consideratur in Theologia divina" (*Ibidem*).

(23) "Consideratio entis in quantum ens videtur esse prior quam consideratio puri entis, scilicet Dei ex parte cognoscentis, quia primum quod apprehenditur ab intellectu est ens... (*Ibidem*).

(24) "Tres sunt conditiones subjecti attributionis secundum D. S. ubi supra: Prima est quod quaecumque sunt in tali scientia debent contineri sub tali subjecto. Secunda est quod cognitio eius principaliter intendatur in tali scientia. Tertia est quod per tale subjectum illa scientia differat a quacumque alia. Ex quibus sequitur quarta conditio, scilicet, quod omnia principaliter considerata in illa scientia debent habere reductionem et attributionem ad tale subiectum vel in recto vel saltem in obliquo" (*Ibidem, Probatum tertio*). Estas cuatro condiciones aparecen más adelante (*ad septimum*) desdobladas en catorce.

(25) "Dicendum quod ens in quantum ens quod dividitur in decem praedicamenta est subjectum Metaphysicae...

Haec scientia sortitur tria nomina: dicitur enim scientia divina sive theologia in quantum considerat substantias separatas. Et dicitur Metaphysica in quantum considerat ens et ea quae consequuntur ens. Haec enim trans-physica inveniuntur in via resolutionis sicut magis communia post minus communia. Dicitur et philosophia prima in quantum primas rerum causas considerat" (*Quaestio I, ad octavum*).

(26) "Ens per se reale creatum quod immediate dividitur in decem praedicamenta est subjectum huius scientiae...

Est tamen sciendum quod ens accipitur dupliciter:

Uno modo nominaliter videlicet ut idem est quod habens essentiam. Alio

Ahora bien, sabiendo que el ser que se divide en los diez predicamentos es el ser *nominaliter* o en cuanto esencia, según declaración expresa de Santo Tomás (terminología que recoge nuestro autor) tenemos que el ser sujeto a la consideración metafísica es el ser real creado en cuanto significa la esencia o naturaleza, existente o capaz de existir.

5) Aunque Dios y las substancias separadas no sean el *subjectum* propio de la Metafísica, por ser *tales seres*, y no el ser en cuanto ser; sin embargo, la Metafísica tiende principalmente a su conocimiento, y no existe otra ciencia específica que tenga este cometido (27).

4.—CARDENAL CAYETANO, O. P. (1469-1534).

1) En el opúsculo de *subjecto naturalis Philosophiae*, escrito en noviembre de 1499, nos describe las condiciones del *subjectum scientiae*:

"Advertendum est primo, quod subjectum adaequatum scientiae resolventis suas conclusiones in principia per se nota (qualis est philosophia naturalis) oportet et quod sit subjectum primarum passionum, ac per hoc quod sit principium essendi, et consequenter cognoscendi secundum naturam caeterorum, et quod sit principium cognitionis in nobis, sive ad latentes proprietates et occulta principia a posteriori, sive a priori procedatur: quoniam subjecti cognitio omnibus praesupponitur, et ut dicit Averroes in Phy. com. 29. nec a posteriori probari potest in scientia: et innatum est nobis, quod oportet semper a notioribus nobis procedere..."

"Quavis in scientiis a priori procedentibus subjectum debeat esse primo et maxime notum, quoad quid rei, non tamen hoc oportet

modo participialiter scilicet ut idem est quod existens. Et utroque modo potest accipi dupliciter: uno modo secundum aliquam rationem particularem entis et sic consideratur in scientiis particularibus. Alio modo secundum communem rationem entis. Et hoc dupliciter:

Uno modo secundum communissimam rationem entis, ut scilicet dividitur in ens reale et ens rationis. Et sic non est hic subjectum. Alio modo secundum communem rationem entis realis. Et hoc dupliciter:

Uno modo secundum quod dividitur in ens creatum et ens increatum, et sic non est hic subjectum. Alio modo secundum quod ens creatum dividitur in decem praedicamenta. Et sic, ut patuit, ponimus ens esse subjectum in hac scientia" (*Quaestio I ad actavum*). Cf. *IV Met.*, q. 2 ad 7.

(27) Cf. *IV Met.*, q. 1, a. 3.

tet in scientiis a posteriori doctrinam facientibus qualis est naturalis Philosophia... Sufficit enim quod sit primo et maxime notum quoad an est et quid nominis... Plus requiritur ad hoc quod aliquid sit subiectum quam quod ad ipsum fiat resolutio: alioquin principia subiecti, ad quae ultimo fit resolutio, essent subiectum. Oportet ergo quod ad eius rationem formalem fiat resolutio tamquam adaequatam primarum passionum subiectum" (28).

2) Distingue dos acepciones del *ens*: el ser como verbo o nexo judicativo en la proposición afirmativa, y el ser que se divide en las diez categorías. En este segundo sentido es aún algo común a esencia y existencia. La esencia es lo que determina la naturaleza de cada ser, por la que se coloca en su propia categoría (29).

3) El ser que se divide en las diez categorías no es el ser *nominaliter* (esencia, quiddidad), sino el *ens participialiter*, entendiendo bajo esta denominación, no el ser=actual existencia, sino el ser en sentido más común de *lo existente* (30).

(28) *Opuscula* (Augustae Taurinorum, 1582). Tom. III, p. 312 a, 316 a, 314 b. Cf. también *Commentaria in I Partem*, 1, 7.

(29) "Ens per se dupliciter dicitur: uno modo, ut dividitur per decem genera; alio modo ut significat veritatem propositionum...

Tripliciter differunt ens primo modo et secundo modo: Primo, quia ens primo modo praedicatur non nisi de rebus existentibus in decem generibus; ens autem secundo modo praedicatur de omni eo quod potest esse subiectum propositionis affirmativae. Secundo differunt, quia ens primo modo est illud compositum, de quo supra diximus quod aliquantulum complectitur in se essentiam et esse; ens autem secundo modo non est huiusmodi...

Et sicut ens significat id quod est in quolibet genere et qualibet specie, ita essentia oportet quod significet id quo aliquid est in quocumque genere et quavis specie. Habent enim se ens et essentia ut quod et quo. Cum autem naturae rerum sint illae quibus res reponuntur in generibus et speciebus, sequitur quod essentia significat aliquid commune omnibus naturis rerum. Unde quemadmodum ens praedicatur de homine, bove et similibus, quae sunt in generibus, ita essentia praedicatur de humanitate et bovinitate, quibus in generibus reponuntur. Per nomen ergo essentiae intelligitur natura rei, sicut nomen entis id quod habet naturam illam" (*Super librum De ente et essentia* St. Thomae Aquinatis, cap. I, *Opuscula*, ed. cit. Tom 3, p. 336 b, 337 a).

(30) "A quibusdam dicitur, quod ens dupliciter sumitur, scilicet nominaliter et participialiter. Et quod ens nominaliter quidditative et intrinsece de omnibus praedicatur: sic enim unumquodque est ens per essentiam suam. Ens vero participialiter, cum idem sonet quod existens non est praedicatum quidditativum: sic enim nihil aliud a Deo est ens per essentiam suam: unde secundum istos est nominaliter convenit naturae absolute, non autem ens participialiter. Addunt quoque quod ens nominaliter est divisum in decem praedicamenta, et est transcendens conversum cum aliis, proprie loquendo; non ens secundo modo: et ideo reprehensibilis erat Avicenna qui hanc distinctionem praetermisit.

Mihi autem aliter dicendum occurrit: dico enim quod ens participialiter est id quod est transcendens, divisum in decem praedicamenta. Quod ex eo patere

Cayetano se detiene a explicar que en Santo Tomás *ens* tiene una significación usual distinta de la etimológica: no *id quo est*, sino *id quod est* (31).

4) El ente, sin embargo, se divide en distintos predicamentos por razón de la esencia, que admite modalidades diversas en su orden (32).

5) La existencia, aunque es realmente distinta de la esencia (33), recibe su modalidad quiditativa de ésta, y será de orden sustancial

potest, quod Stus. Thomas, I, qq. 5 et 6 et in De Veritate, q. 21, ostendit bonum, quod etiam dividitur in decem praedicamenta (ut dicitur primo Ethicorum) converti cum ente participaliter non nominaliter, ut clare patet ex duobus.

Primo ex eo quod dicit, quod cum bonum et ens convertantur, sicut res est ens, ita bona: sed non est ens per essentiam suam: ergo nec bona. In quo processu, ut fallacia aequivocationis vitetur, non nisi de ente participaliter est sermo. Secundo ex eo quod dicit, id, quo res formaliter est bona, non esse ens: quod dictum de ente nominaliter falsum est: quia esse actualis existentiae, quo res est et bona, est ens participaliter. Ens igitur quod convertitur cum bono, quod est transcendens, divisum in decem praedicamenta, est ens participaliter" (Ibidem cap. IV, p. 360 b-361 a)

(31) "Sed in entis nomine duo aspici possunt, scilicet id a quo nomen entis sumitur: scilicet ipsum esse quo res est; et id ad quod nomen entis impositum est, scilicet id quod est. Supra enim, in principio operis dictum est, ens significare id quod est in quolibet praedicamento: et in hoc differre ab essentia, quae significat id, quo res in praedicamento reponitur. Unde primo Physicorum, textu commentato decimimertii, Aristoteles loco ly ens, ponit ly quod est. Avicena ergo attendens ad id quo res est, unde nomen entis sumptum est, dixit simpliciter ens esse praedicatum extra essentiam rei; sanctus Thomas vero intuens id quod est, ad quod nomen entis impositum est Avicena non adhaesit. Nanque ipsum quod est, non praedicat aliquid extra essentiam rei" (Ibidem p. 361 a).

(32) "Dictum est ens significare id quod est in quolibet praedicamento; et in hoc differre ab essentia, quae significat id quo res in praedicamento reponitur" (Ibidem).

"Essentia substantiae compositae est id quo res ponitur in genere et specie" (Ib., cap. II, q. 3, p. 343b). "Sed alterum est substantia, essentia scilicet quae est in recta linea praedicamentali; alterum vero extra substantiam, scilicet existentia" (Ib. cap. V, q. 9, p. 381a).

(33) "Praenotandum est in substantiis materialibus inveniri quatuor realiter distincta, scilicet materiam, formam, essentiam compositam ex eis, et existentiam. In homine enim est considerare materiam, in qua recipitur eius forma, et formam ipsam, quae est illius materiae actus, et essentiam humanam, quae nec est materia nec forma, et esse actualis existentiae, quo homo formaliter existit in rerum natura. Unde fit ut in istis substantiis duae compositiones pertinentes ad genus substantiae reperiantur. Quarum prima est ex materia et forma, secunda est ex essentia et existentia, quae vocatur compositio ex esse et essentia" (Ib. cap. V, q. 9, p. 381a)...

"Quinto differunt, quia extremum illud, quod in prima compositione se habet ut actus, est ita actus quod tamen comparatur ad aliud ut potentia. Extremum vero illud quod in secunda compositione se habet ut actus, est ita actus, quod ad nihil ipsius comparatur ut potentia. Quod patere potest advertendo proportionem quae est inter formam et existentiam. Est enim proportio formae ad

o accidental según que la esencia, a la que actualiza, sea de orden sustancial o accidental respectivamente (34).

6) El ser que es objeto de la Metafísica no es el ser aprehendido común y confusamente en el primer acto del entendimiento, sino el ser alcanzado ulteriormente en un proceso abstractivo de penetración en el mismo (35).

7) No comprende el ente de razón, sino que es el ser real, que se divide en predicamentos, tenga o no existencia real (36).

8) El ser de esencia tiene su propia actualidad, aparte de la actualidad que le da el acto último de existencia. Es decir, el que la

esse actuale, sicut proportio diaphaneitatis ad lumen: forma si quidem recipit existentiam et causat eam, sicut diaphaneitas lumen. Sicut namque aër in eo, quod aër non est capax luminis, sed oportet ipsum diaphaneitate informari, ut proprium receptivum luminis fiat, ideoque neque aër nec diaphaneitas, sed aër diaphanus est qui primo luminosus est, licet secundario tam aër quam diaphaneitas lumine careat, ita in proposito materia sola non est capax existentiae, quia actus in propria debet suscipi potentia, sed oportet in ipsa formam recipi, ut proprium exceptivum existentiae fiat; non materia nec forma, sed compositum ex eis. Id enim quod primo existit est compositum, cuius primo etiam est fieri. Tamen tam materia quam forma secundario actuatur illamet existentia.

Unde, sicut diaphaneitas est causa formalis aëri diaphano, et eius complementum formale ad hoc ut proprium susceptivum luminis sit, et cum hoc comparatur ad lumen adveniens ut potentia recipiens licet secundario ad actum, ita forma est causa formalis composito, et complementum eius formale ad hoc ut proprium receptivum existentiae sit, ac per hoc comparatur ad ipsam existentiam subsequentem ut potentia recipiens; secundario tamen ad actum receptum. Unde fit ut ipsum esse actualis existentiae ad nihil aliud comparetur ut potentia ad actum, sed sit ultima actualitas omnis rei, etiam ipsius formae" (*Ibidem*, cap. V, q. 9, p. 381, *Quinto*). Cf. et q. 10, p. 386.

(34) "Insuper advertens quod ipsum quo res est, scilicet actualis existentia (la edición que uso pone, por errata manifesta "actualis essentia"), non est extraneae naturae ab ipso quod est, sed per principia propria ipsius quod est constituitur, inter praedicata accidentalia ens annumerare voluit. Hoc enim non potest asseri de quocumque alio extra essentiam rei. Nihil enim extra essentiam rei per propria principia ipsius rei constituitur, nisi rei existentia. Quodcumque enim aliud per principia propria alterius generis constituitur, scilicet genus proprium et differentia propria, et universaliter propria illius praedicamenti principia. Ipsum autem existere non nisi per genus et differentiam et principia ipsius quod est constituitur" (*Ib.*, cap. IV, p. 361a).

(35) "Nam termini metaphysicales ut sic non ponuntur a nobis primo cognosci: sunt enim termini metaphysicales abstracti abstractione formali. Sed dicimus quod significatio huius termini ens concretum quidditatis sensibilis est primo cognitum" (*Ibidem*, proemio, p. 335a).

(36) "Res obiecta scientiae reali est extra animam; non modus rei obiectae" (*Ibidem*, cap. IV, q. 7, p. 370 *ad tertium*).

"Ens reale dupliciter accipitur: Uno modo ut distinguitur contra ens ab intellectu fabricatum. Alio modo ut distinguitur contra non existens actu. Primo modo omnis res praedicamentalis est ens reale, sive sit sive non. Secundo modo id tantum quod realiter existit extra causas suas est ens reale" (*Ibidem*, cap. IV, q. 6, p. 362b).

existencia sea la actualidad última de las esencias creadas no quiere decir que ellas no sean *actuales* (perfecciones reales) en su propio orden esencial o quidditativo. Cayetano volverá a insistir en ello en sus comentarios a la Summa (37).

9) Cayetano ha tenido buen cuidado en prevenirnos de la falsa interpretación de la realidad de la esencia como pura posibilidad (38).

5.—CRISÓSTOMO JAVELLI, O. P. († 1536).

Tocó el tema por tres veces, en tres obras de distinta época: *Epítome in libros Metaphysicae Aristotelis*, *Tractatus de transcendentibus*, y *Quaestiones super duodecim Metaphysicae Aristotelis libros ad mentem Aristotelis et S. Thomae ut plurimum decisae*. Podemos resumir así su pensamiento:

1) Javelli comienza distinguiendo tres cosas en toda ciencia: el objeto (*subiectum*), sus partes y propiedades, y sus principios o causas. Y concretamente va a distinguir estas tres cosas en la Metafisi-

(37) "Extremum vero illud quod se habet in potentia in secunda compositione (essentia-existentia), non est pura potentia, sed ens in aliqua specie quidditative completum, essentia scilicet" (*Ibidem*, cap. V, q. 9, p. 381a).

"Quarto differunt, quia extremum illud quod in prima compositione (materia-forma) se habet ut actus, non est ultima actualitas rei, sed causat aliam ulteriorem actum. Forma enim hominis, quae eius materiam informat, causando totum compositum, complet proprium receptivum ipsius existentiae, et sic eam causat, quae est ulterior actus. Extremum vero illud quod in secunda compositione (essentia-existentia) se habet ut actus, est ultima actualitas illius generis. Post existentiam enim Sortis nihil sibi substantiale amplius advenit" (*Ibidem*, p. 381ab).

"Sicut esse est duplex, scilicet existentiae et essentiae, ita duplex est realitas essentiae et existentiae. Et licet nulla res componat cum sua realitate, tamen cum hoc stat quod componat cum realitate existentiae. Unde essentia hominis absolute in reali praedicamento, substantiae scilicet, reponitur. Posita autem in rerum natura fit realis realitate existentiae" (*Ibidem*, cap. V, q. 10, p. 387a, ad quartum).

"Quaecumque quidditas vel natura, quantumcumque secundum rationem quidditativam sit actualis, relata tamen ad esse, habet rationem potentiae. Sapientia namque et bonitas, etc., actuatur per hoc quod dico est, et similiter humanitas et equinitas, etc. Et propterea dicitur et quod esse est actualitas omnis formae, et quod nulla natura significatur in actu ultimato, nisi prout significatur esse in actu exercito" (*Comm. in I Partem*, 3, 4).

(38) "Non enim idem est dicere: homo in potentia componit cum homine in actu, et essentia componit cum existentia. Prima enim est falsa, quia idem non componit cum seipso. Secunda autem est vera, quia extrema realiter distinguuntur. Unde non est eadem proportio existentiae ad essentiam et hominis in actu ad hominem in potentia" (*Ibidem*, p. 378b, ad 7).

ca (39). Recuenda también al lector el significado de la fórmula *el ser en cuanto ser* (40).

2) En la primera obra refiere tres opiniones sobre el objeto de la Metafísica: Unos han dicho que son las causas últimas y universales. Otros dicen que son Dios y las cosas divinas. En cambio Aristóteles, Avicena, Averroes, San Alberto y Santo Tomás dicen que es el ser en cuanto ser (41).

(39) "In secundo capite intelligendum est quaenam sint considerata a metaphysico. Pro cuius notitia adverte quod tria cadunt sub consideratione cuiuslibet scientiae, scilicet subiectum, partes et proprietates subiecti, et principia sive causae subiecti. Et hanc doctrinam docuit Aristoteles in I Post., quam servavit in scientia naturali, in qua de ente sive de corpore mobili, ut de subiecto consideratur, et de partibus subiectivis eius, quae sunt ens mobile ad ubi, ens mobile ad formam, ens mobile simplex, ens mobile mixtum, etc. Et de proprietatibus eius, ut de motu finito et infinito, de loco et tempore, et de principiis sive causis eius intrinsicis, ut de materia et forma, et de extrinsecis, quae sunt efficiens et finis. Cum igitur haec tria considerari debeant in omni scientia, investigandum est quid sit subiectum in Metaphysica; deinde quae sint partes et proprietates eius quae considerandae sunt a metaphysico; deinde quae sint principia et causae considerandae a metaphysico" (*Epitome in Lib. I Met. tract. 1 cap. 2, in totius rationalis, naturalis, divinae ac moralis Philosophiae compendium*, Tom. I, Lugduni 1568, p. 358).

(40) "Igitur pro declaratione tituli adverte primo, quod *ly inquantum* potest teneri reduplicative et specificative. Reduplicative tenetur, quando reduplicat rationem formalem termini, cui apponitur, ut: homo in quantum homo intelligit, id est, homo sub ratione qua homo intelligit. Si autem dicatur: homo in quantum homo sentit, falsum est: quoniam non inquantum homo, sed inquantum animal sentit. Specificative tenetur, quando modificat terminum cui apponitur ut: homo in quantum bipes ambulat. Et ut specificat non relinquat terminum, cui apponitur, in sua ratione formali absolute sumpta, sed restringit.

Adverte secundo, quod *ly simpliciter* stat pro non contracte ut sit sensus, utrum ens, ratione qua ens, simpliciter, id est, non contractum per aliquam divisionem, sed universalissimo modo sumptum, ut se extendit ad ens reale et rationis, ad ens per se et per accidens, ad ens finitum et infinitum, ad ens divisum in decem praedicamenta, sit subiectum, etc.

Adverte tertio circa *ly primum* primitate adaequationis, quoniam duplex primitas potest assignari in subiecto scientiae, scilicet perfectionis et adaequationis. Primitas perfectionis dicit nobiliorem entitatem in aliquo considerato in scientia, quod excedit quodcumque aliud consideratum in illa scientia, ut caelum est primum hac primitate in scientia naturali. Primitas adaequationis dicit praecisam aequalitatem subiecti ad scientiam, et e converso, ita quod omne consideratum in scientia cadit sub ratione formali ipsius subiecti, et quidquid participat rationem formalem subiecti consideratur in illa scientia. Est ergo titulus talis: utrum ens sub ratione entis sumptum universalissime sit subiectum adaequatum Metaphysicae, ita quod nullum participans rationem entis subterfugiat considerationem metaphysicam; et metaphysicus nihil consideret nisi ratione qua ens" (*Quaestiones*, proemio, q. 1, ed. cit. p. 709ab).

(41) "Quantum ad primum, adverte quod de subiecto Metaphysicae triplex est opinio.

Quidam dicunt, ut refert Avicenna in I Met., cap. 2, quod ultimae et universales causae, ad quas reducuntur aliae causae, sunt subiectum in hac scientia. Et ratio eorum est haec: Cum scire sit rem per causam cognoscere, necesse

3) Javelli rechaza las dos primeras opiniones por no satisfacer a las condiciones del *subiectum scientiae*, y suscribe la tesis y las razones de los Peripatéticos: es el ser en cuanto ser (42).

est ut in omni scientia considerentur propriae causae, puta in scientia naturali consideremus causas naturales; in Mathematica causas mathematicas et maxime causas formales. Non enim mathematicus demonstrat per causam materiam, efficientem et finalem, ut dicemus in III Met., sed propriae causae metaphysicales sunt causae ultimae, et universales, ut prima materia, prima forma, primum efficiens, primum finis. Ergo haec sunt subiectum circa quod debet versari metaphysicus. Quod autem huiusmodi causae sint metaphysicales patet quoniam, sicut causae particulares sunt propriae scientiae particulari, sic causae universales debent esse propriae scientiae universali, quae est Metaphysica, ut declarabitur infra...

Aliqui dicunt Deum et entia divina esse hic subiectum, quoniam Metaphysica est de abstractis a materia secundum esse, et secundum rationem. In hoc enim distinguitur a Physica et Mathematica. Huiusmodi autem sunt Deus et entia divina, ut patet in duodecimo Metaphysicorum. Ergo, etc. Confirmatur, quoniam denominatio scientiae fit a subiecto. Dicitur autem scientia divina. Ergo Deus et divina entia sunt subiectum.

Alia est opinio, quae est ad mentem Aristotelis et manifestior fiet in quarto libro, quam sequuntur Avicenna in primo suae Metaphysicae, capite secundo, et divus Albertus, primo Metaphysicae tractatu primo, capite secundo et Averroes in quarto libro, comment. primo, et B. Thomas in prooemio Metaphysic... Isti dicunt, quod ens in quantum ens, et non haec vel illa pars entis est subiectum in hac scientia, et in hoc distinguitur ab aliis scientiis particularibus" (*Epitome*, Lib. I, tract. I cap. 2, p. 358ab).

(42) "Sed haec opinio (la primera) est falsa, quoniam, ut inquit Avicenna, ubi supra, et in hoc eum imitatur D. Albertus I Met., tract. I, cap. 2, proprietates sive intentiones consideratae in Metaphysica non attribuuntur causis ultimis et universalibus, neque causis absolute sumptis. Ergo non sunt subiectum in hac scientia. Consequentia quidem patet quoniam de eo quod est subiectum in scientia veniunt proprietates considerandas in scientia. Ergo, si non conveniunt causis, manifestum est eas non esse subiectum in hac scientia. Antecedens autem sic declaratur: Proprietates consideratae in hac scientia sunt unitas, multitudo, identitas, diversitas, actus, potentia, necessitas, possibilitas, finitas, infinitas, et aliae multae ut dicitur inferius. Constat autem quod haec communia non verificantur nec demonstrantur in Metaphysica de causis ultimis et universalibus, sed de ente, ut ens est, ut declarabitur. Ergo etc...

"Sed haec opinio (la segunda) non est vera, quoniam nullum quaesitum in scientia est subiectum eius, nam ex primo (Poste... de subiecto supponitur quia est, et quid est; sed, ut declarabitur in libro decimo, hic quaeritur de Deo, et de entibus divinis an sint, et quid sint. Tunc enim manifestabitur, et praecipue in quaestionibus nostris super duodecimum, utrum sit officium physici et metaphysici probare entia sepeperata a materia...

"Et hanc conclusionem probant (los peripatéticos) sic: Nulli attribuuntur, nec universaliter verificantur proprietates consideratae a metaphysico, ut unum, multa, potentia, actus, idem, diversum, etc., nisi de ente in quantum ens, quoniam omne ens est unum, aut multa, idem, aut diversum, actu vel potentia, finitum vel infinitum, possibile vel necessarium. Ergo ens in quantum ens est in Metaphysica subiectum. Et consequentia quidem patet, quoniam illud est subiectum in scientia cui attribuuntur proprietates consideratae in scientia. Propterea, omnis scientia est de ente, quoniam ex I Post. quod non est non contingit scire. Cum igitur omnis scientia sit particularis vel universalis necesse est, sicut scientiae particulares sunt de ente particulari, vel Physica de ente mobili et Mathematica de ente quanto, sic scientia universalis, quae est Metaphysica, sit de

4) El ser que es objeto de la Metafísica no es el ser tal como se presenta en la primera aprehensión confusa e imperfecta del entendimiento (primer paso del conocimiento intelectual, prefilosófico),

ente universalis, quod est ens in quantum ens. Et haec ratio fundatur in IV Met., textu primo, ubi inquit Philosophus: Est autem scientia quaedam, quae speculatur ens in quantum ens, et quae huic insunt secundum se. Haec autem scientia non est una earum quae dicuntur particulares, quoniam non est alicuius scientiae particularis consideratio de ente universalis, etc." (*Epitome*, Lib. I, Tract. I, cap. 2, p. 358 ab).

"Haec scientia versatur circa ens in quantum ens, et circa eius proprias passiones, ad cuius probationem propono duo:

Primum est, quoniam ens et proprietates suae, ut unum et multa, et idem et diversum, etc., sunt termini communissimi, a quorum cognitione pendet sequentium cognitio (ignoratis enim primis impossibile est sequentia scire). Necessesse est ut in aliqua scientia considerentur. Etsi dicat aliquis, quod sufficit in aliqua scientia considerare ens, quoniam ingreditur conceptum omnium, non autem est necesse considerare ea quae sunt accidentia entis.

Contra determinatum est in primo Poster. quod eiusdem scientiae est determinare de subjecto et de passionibus sive proprietatibus, quae per se conveniunt subjecto, ut qui considerat numerum considerat parem vel imparem. Ergo eiusdem scientiae est considerare ens et quae per se conveniunt enti. Dico autem quae per se conveniunt subjecto ad differentiam eorum, quae conveniunt per accidens, et quoniam quae per se conveniunt inferiori, per accidens conveniunt superiori, sicut esse risibile per se convenit homini, sed animali convenit per accidens: nam potest inveniri animal sine risibili, non autem homo, ideo quae conveniunt per se partibus entis, ut enti mobili esse in loco, habere materiam, et enti quanto esse divisibile in partes quantitativas, per accidens conveniunt enti in quantum ens, nam datur ens sine loco, et sine materia, et sine divisione quantitativa, ut declarabitur in duodecimo libro. Ideo huiusmodi proprietates non sunt considerandae in scientia de ente in quantum ens. Quae autem conveniunt enti in quantum ens, sunt ea, quae conveniunt cuilibet enti divisim, ut unum vel multa, idem vel diversum, simile vel dissimile. Et haec consideranda sunt in scientia, quae est de ente in quantum ens.

Secundum est, quod scientia considerans ens in quantum ens non est aliqua ex scientiis speculativis particularibus, quales sunt Physica et Mathematica: istae assumunt sibi partem subjectivam entis circa quam occupantur, et considerant per se accidentia illius partis, sicut Mathematica assumit sibi numeros et magnitudines et considerat de eis, et de suis per se accidentibus, ut de recto et curvo, de pari et impari, et Naturalis, assumit sibi, ut inquit Commentator in commentario primo, ens mobile, et considerat de accidentibus eius secundum quod est mobile ut de motu, de loco, de tempore, etc.

Ex his duobus confuditur, quod Metaphysica est illa scientia, quae versatur circa ens in quantum ens, et circa eius per se accidentia. Et probatur sic: Scientia considerativa universalium causarum et principiorum entis in quantum ens, versatur circa ens in quantum ens, et eius per se accidentia: eiusdem enim scientiae est considerare subjectum et principia et causas subjecti, ex primo Post. Sed, ut dictum est in Proemio huius scientiae, ipsa considerat principia et causas universales entis in quantum ens, cum sit simpliciter sapientia. Ergo... etc. Et confirmatur, quoniam antiqui, quaerentes prima et altissima principia, quaerebant principia entis. Unde qui posuerunt tantum principia materialia dixerunt philosophiam naturalem esse primam Philosophiam, arbitantes sola corpora esse ens. Patet igitur Metaphysicam versari circa ens in quantum ens. Haec de primo capite dicta sint" (*Epitome*, Lib. IV, Tract. I, cap. 1, p. 384b). Cf. VI Met. cap. 1, p. 414b, 415a.

sino el ser en la aprehensión clara y distinta, con advertencia de sus implicaciones y virtualidades (43).

5) El ser que es objeto de la Metafísica, no es el ser de razón, ni el ser común al ser real y de razón(44).

6) Distingue perfectamente la Metafísica de la Lógica. Aunque tengan la misma amplitud en cuanto al objeto material, difieren totalmente en cuanto al objeto formal (45).

7) El ser que es objeto de la Metafísica es el ser que se convierte

(43) "Metaphysica non est inventa, ut cognoscamus terminos universalissimos, quoad conceptus confusos. Haec enim est cognitio diminutissima et imperfectissima. Sed ut cognoscamus quod conceptus distinctos et claros et resolutos, et cognoscamus eorum amplitudinem, quoad continentiam suorum inferiorum, puta omnes modos essendi. Omnia generalissima, et quae sub eis. Et haec quidem cognitio est difficillima, ideo Metaphysica est ultima ordine doctrinae, quoniam in ea non quaerimus eorum cognitionem confusam, sed distinctam in ratione diffinitiva et contentiva suorum inferiorum" (*Tractatus de transcendentibus*, cap. 1, ed. cit. p. 459b, 460a).

(44) "Dicitur ens reale (el objeto de la Metafísica) ad differentiam entis communis enti reali et rationis, quoniam ut sic in nulla scientia est subiectum. Nullam enim dicit unitatem, sed tantum unitatem vocis. Ens autem reale dicit unitatem univocationis secundum Scotum, vel analogiae secundum B. Thomam, et propterea potest esse subiectum in Metaphysica, sicut et in Logica subiectum est ens rationis, quod Aristoteles in Lib. VI dicit praetermittendum a metaphysico" (*Ouestiones*, super Lib. I Met., q. 1, Ed. cit. p. 710ab). Cf. *Tract de transcendentibus*, cap. 1, Ed. cit., p. 460a, *prima divisio*.

(45) "Nec obstat quod dicit Philosophus in IV lib. quod metaphysici et logicus loquuntur de omnibus et sic conveniunt in ente, ubi et Commentator ait quod conveniunt in subiecto: Illud enim intelligendum est de subiecto materialiter et non formaliter sumpto. Nam alia ratione considerat metaphysicus de ente et de quolibet ente, et alia ratione logicus. Metaphysicus quidem scrutatur veram entitatem cuiuslibet entis ut entitas est; logicus autem ideo considerat de omnibus prout cuilibet enti attribuit aliquam ex intentionibus secundis, vel considerat de omnibus procedendo ex aliquibus communibus; metaphysicus autem procedendo ex propriis. Et ideo discursus metaphysicus scientiam generat; logicus autem opinionem tantum. Loquendo ergo de subiecto adaequato et secundum suam rationem formalem non conveniunt metaphysicus et logicus. Et tu adverte quod aliqui breviter respondentes dicunt Aristotelem et Commentatorem intelligere de subiecto communissimo, et non de adaequato. Sed id non videtur consonum, quoniam Aristoteles in primo textu eiusdem libri iam proposuerat quod est aliqua scientia quae speculatur ens in quantum ens; et secundum Commentatorem illic agit de subiecto proprio huius artis, ut distinguitur a subiectis aliarum scientiarum. Ergo continuando textum philosophi rationabile est quod in sensu eodem loquatur de subiecto in textu quinto. Ideo tu tene primam responsionem, quae omniam consonat B. Thomae illic exponenti" (*Quaestio I super I Met.*, ed. cit. p. 710b).

con los demás trascendentales y se divide en los diez predicamentos, es decir, el ser en cuanto *esencia* (46).

8) Dios, aunque sea el término último y principal, a que aspira el Metafísico, no es, sin embargo, el objeto (*subiectum*) propio o adecuado de la Metafísica. Entra en ella como causa del propio objeto (47). No está suficientemente claro en el texto que transcribimos si Javelli, al negar que Dios sea el *subiectum* de la Metafísica, quiere decirnos que Dios no es el *subiectum* adecuado total, pero sí parte del *subiectum* adecuado; o más bien que Dios ni es el *subiectum* adecuado de esta ciencia ni parte de él, aun reconociendo que a Dios se le puede conocer desde el *subiectum* propio de la Metafísica (48). Hago

(46) "Adverte quod propriae passionis entis in quantum ens sunt praedicata convertibilia cum ente, ut sunt transcendentia..., et haec considerantur a metaphysico, quoniam, ut dicimus in IV Lib., eiusdem scientiae est considerare subiectum et ea quae per se conveniunt ei. Partes autem entis sunt illae in quibus dividitur ens universale. Haec autem sunt substantia, accidens, ut quantitas, qualitas, ad aliquid, et reliqua praedicamenta; potentia, ut materia; actus, ut forma; necessarium, contingens, dependens, independens, finitum in esse, infinitum in esse. Et de his omnibus pertractabit Philosophus in libris sequentibus, nam... sicut scientia medicativa habet considerare omnes modos salubris, sic prima philosophia omnes modos entis" (*Epitome*, Lib. I, tract. I, cap. 2, p. 358b 359a). Cf. *Tract. de transcendentibus*, cap. 1, p. 462b.

(47) "Ad rationem secundae opinionis dico quod non concludit aliud nisi quod Deus et entia divina sunt principalia et ultima considerata, ad quae pertinere possit metaphysicus. Ex hoc tamen non sequitur quod sint subiectum, et praecipue subiectum adaequatum ut intendimus, quoniam huiusmodi subiectum debet esse universale consideratum, id est, quod omnia considerata in scientia habeant ordinem ad ipsum, et sit illud cui attribuantur omnes proprietates et passiones consideratae in scientia. Constat autem quod Deus et divina entia non sunt universale consideratum in hac scientia, nec eis conveniunt omnes passiones metaphysicales. Non enim Deus est unum et multa, idem et diversum, actus et potentia, possibile et necesse. Optime autem verificantur de ente universali, quoniam in se comprehendit omnes modos essendi, unde aliquid est unum, aliquid est multa, aliquid est in potentia, aliquid est in actu, etc. Nec obstat quod dicitur Metaphysicam esse de abstractis a materia secundum esse et secundum rationem, quoniam id non solum convenit Deo et substantiis divinis, de quorum ratione est quod non sunt in materia, sed et enti universali et passionibus eius, quoniam non est de eorum ratione quod sint in materia: aliter omne ens, omne unum, omne verum, omnis actus, omnis substantia, etc., essent in materia. Dicuntur ergo abstrahere a materia, quoniam in sua latitudine est invenire aliquid quod non est in materia, et aliquid quod est in materia. Hoc autem non contingit in latitudine entis mobilis, quoniam omne mobile, ut dicitur in Lib. VIII, de necessitate habet materiam; nec in ente quanto, quoniam omnis quantitas consequitur substantiam ratione materiae. Propterea de ratione entium naturalium est materia, et habent esse in materia. Metaphysica autem, licet abstrahat a materia secundum diffinitionem, non tamen secundum esse" (*Epitome*, Lib. I, tract. I, cap. 2 p. 358b).

(48) Efectivamente, que el tratado de Dios pertenezca a la Metafísica lo enseñó claramente desde la primera obra:

"Nam si est aliquid ens immobile, sempiternum et separatum a materia secundum esse, constat quod ad hanc scientiam pertinet: nam Physica, licet sit theo-

aquí esta precisión de crítica textual, porque Javelli en la tercera de las obras que estamos citando (las *Quaestiones*), escrita hacia el final de su vida (en 1532, según Quetif-Echard, y él muere en 1536 —49—) sostiene con gran tesón que Dios es parte del *subiectum* adecuado de la Metafísica, el cual tiene esta fórmula definitiva en nuestro autor: el ser real en cuanto ser, común a Dios y a las creaturas. Esta es su última tesis frente a Domingo de Flandes (50).

rica, versatur tantum circa entia mobilia, ut dictum est; et Mathematica, licet sit theonca, versatur tantum circa quantitatem continuam aut discretam, quae licet ut consideratur a mathematico abstrahat a motu, tamen secundum esse est inseparabilis a materia, ut determinabitur in Lib. VII. Pertinet ergo ad scientiam priorem et digniorem Physica et Mathematica. Talis autem non datur nisi haec scientia. Et quoniam entia immobilia separata et aeterna sunt maxima et prima entia, et maximum et primum est causa aliorum, ut dictum est in II Lib., ideo haec scientia considerat primas et universales causas horum sensibilium, quae in XII libro dicemus substantias abstractas, et praecipue primam" (*Epitome*, Lib. VI, cap. 1, p. 415b).

A continuación explica que esta ciencia, por razón de este objeto separado, divino y honorabilísimo, se llama también *Teología*.

(49) *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, II, 105a.

(50) Al exponer en esta obra las opiniones sobre el objeto de la Metafísica recuerda aquella de las substancias separadas. Se entretiene en probar que ésta no fue la opinión de Averroes, aunque se le viene atribuyendo al Comentarista árabe. La segunda opinión que refiere en esta obra es la de Domingo de Flandes, que no convence a los tomistas más enterados:

"Secunda opinio est quae tenet subiectum huius scientiae esse ens, non quidem simpliciter sumptum, sed ens reale finitum divisum in decem praedicamenta, quod solet dici ens praedicamentale. Et hanc opinionem sequitur Dominicus Flandrensis in quaestionibus suis metaphysicalibus, et dicit eam esse ad mentem B. Thomae. Et quoniam peritiores thomistae reputant id esse falsum, ideo adducam rationes suas et solvam...

Quantum igitur ad rationes Flandrensis adverte quod modicae sunt efficae, et sunt istae:

Prima. Subiectum in Metaphysica est illud, cuius principia et causas quaerimus. Sed in ea quaerimus entia reali et entia rationis, quoniam utrumque sub ente, ut ens est, continetur. Et tamen hoc est falsum quoniam Logica tantum considerat de ente rationis, cum sit subiectum in ea, et quoniam Aristoteles in Lib. VI excludit ipsum a Metaphysica.

Respondeo: Negatur minor: nam manifestabitur in lib. VI quomodo haec propositio est vera: ens ut ens habet principia; et declarabitur tam de principiis complexis quam incomplexis...

Secunda: Si ens commune Deo et creaturis est subiectum in hac scientia, pari ratione ens commune enti reali et enti rationis, quoniam utrumque sub ente, ut ens est, continetur. Et tamen hoc est falsum quoniam Logica tantum considerat de ente rationis, cum sit subiectum in ea, et quoniam Aristoteles in Lib. VI excludit ipsum a Metaphysica.

Respondeo: Negatur consequentia. Non enim est eadem ratio, quoniam dum Metaphysica sit scientia realissima, convenit ei subiectum reale. Ens autem commune enti reali et enti rationis non est quid reale, sed ab utroque abstrahit.

Tertia: Omnes conditiones subiecti adaequati ita possunt attribui enti praedicamentali, sicut enti communi Deo et creaturae.

Respondeo: Negatur antecedens, quod nec ipse probat. Falsitas autem eius constat ex hoc quoniam ens praedicamentale non adaequat conditionem Me-

9) El objeto adecuado de la Metafísica es el ser real en cuanto ser, y en cuanto comprende a Dios y a las creaturas (Cf. final de la nota 50). Antes de pasar a la prueba, nos explica el sentido del nuevo término :

"Dicitur commune enti finito et infinito, quod tu non intelliges quantitative, sed essentialiter, quod exponitur per creatum et increatum, sive per productum et improductum, quoniam, ut rationes pro conclusione probabunt, metaphysicus non solum versatur circa ens prædicamentale, sed circa ens reale, prout verificatur de quolibet ente reali per se. Constat autem quod non solum ens finitum est ens reale per se, sed et infinitum, ut Deus est ens reale per se, imo realissimum, cum sit perfectissimum" (51).

Razón de ello :

Primera, porque las propiedades y diferencias que se estudian en Metafísica pertenecen a todo ser real, y no sólo al ser real predicamental (52).

Segunda, porque de lo contrario habría que poner, además de la

taphysicae. Considerat enim de passionibus entis, ut declarabitur in Lib. IV, quae non convertuntur cum ente prædicamentali; imo præcedunt ens divisum in decem prædicamenta.

Tertia opinio, quam reputamus ad mentem Aristotelis et Comment., et Avicennae in I suae Met., et Algazelis, et domini Alberti, et B. Thomae et Scoti est haec: ens reale per se commune finito et infinito, id est, creato et increato, est subiectum adaequatum in hac scientia" (*Quaestio prima*, cap. 1, p. 710a).

(51) *Ib.*, p. 710b.

(52) "Illud est subiectum in Metaphysica, cuius passiones primo et per se convenientes ei considerantur in Metaphysica. Haec patet, quoniam est conditio requisita in subiecto cuiuslibet scientiae. Sed entis realis per se passiones primo et per se ei convenientes primo et per se considerantur in Metaphysica. Haec patet, quoniam ut declarabitur in IV lib. passiones primo et per se entis sunt transcendentia, et actus et potentia, et finitum et infinitum entitative, et istae considerantur in Metaphysica, ut patet in Lib. IV et IX et X.

Sed adverte quod Flandrensis conatur hanc rationem solvere dicens quod metaphysicus non considerat passiones entis, nisi ut dividitur in decem prædicamenta. Similiter, nec ipsum ens, cuius signum dicit esse quod Philosophus in lib. V, in cap. de ente, dividit ens, quod posuerat in IV lib. subiectum Metaphysicae, in decem prædicamenta.

Sed haec responsio rudis est, quoniam Philosophus in Lib. IV, textu 1. dicit quod est quaedam scientia quae speculatur ens in quantum ens, et quae huic insunt secundum se. Exemplificans autem in textu 5 de his quae per se insunt enti, nominat unum, et infra nominat species unius, et dicit ad eandem scientiam pertinere considerare de ente et de uno. Sed unum et alia transcendentia non consequuntur per se, sumendo per se convertibiliter, ens prædicamentale, imo ens reale. Aliquod enim est ens et unum et bonum et verum, quod tamen non est in prædicamento, puta prima causa" (*Ib.* p. 710b, 711a).

ciencia sobre el ser predicamental, otra ciencia sobre el ser en universal (53).

6.—DOMINGO BÁÑEZ, O. P. (1528-1604).

Aunque no le hemos visto ocuparse del objeto de la Metafísica, a no ser incidental y brevemente al hablar de la Teología, por ser un gran metafísico, que ha tratado ampliamente el tema del ser y de la existencia, debemos recoger su interpretación del pensamiento de Santo Tomás sobre ello.

1) Báñez reconoce una doble composición real interna en las sustancias materiales: una, que él llama *física*, en la línea de la esencia: *materia-forma*; y otra, que él llama *metafísica*: *esencia-existencia* (54).

2) Báñez se ha detenido en la cuestión de la distinción real de esencia y existencia. La tesis de la distinción real "tanquam res a re" le parece más conforme con la razón natural y con los datos teológicos (55).

(53) "Cum ens in quantum ens habeat passiones de ipso demonstrabiles, ut declarabitur in IV lib., est vere scibile. Ergo in aliqua scientia debet esse subiectum. Non in Physica nec in Mathematica... Si ergo non est subiectum in hac scientia oportet dare aliam scientiam universalem distinctam ab hac scientia, quod est falsum, quoniam tunc essent quatuor philosophiae speculativae, quod est contra Aristotelem in Lib. VI; et illa quarta esset prima, et universalis scientia, quoniam esset de primo et universalissimo subiecto. Ex consequenti falso attribuisset Aristoteles huic scientiae nomen Primae Philosophiae et nomen Sapientiae" (*Ibidem*, p. 711a).

(54) "Neque est inconueniens quod in rebus materialibus sit una compositio physica ex materia et forma, et altera metaphysica ex esse et essentia. Neque inde sequitur quod ipsum compositum sit unum per accidens, Quoniam tota compositio physica ex materia et forma habet se ut potentia in altera compositio metaphysica ex esse et essentia. Quoniam ipsum esse actuat totam substantiam compositam ex materia et forma. Caeterum est maxima differentia inter has duas compositiones, quod prior compositio est ex partibus intrinsecis et essentialibus; altera vero compositio est ex tota essentia et actu ab extrinseco superueniente tanquam termino complente dependentiam totius essentiae creabilis ex nihilo. Atque ita non est pars essentiae, sed recipitur in essentia" (*Scholastica Commentaria in Primam Partem Summae Theologicae Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici*, q. 3, a. 4, dubio 2, ad sextum. Salamanticae, 1585, col. 224).

(55) "Pro decisione veritatis sit nobis.

Prima conclusio: *essentia et esse non sola ratione distinguuntur.*

Secunda conclusio: *multo probabilior sententia est et ad rem theologiam magis accommodata, quod esse realiter tanquam res a re distinguitur ab essentia*" (*Ibidem* col. 221, 222). No nos detenemos a copiar sus argumentos.

3) Define la existencia, atendiendo a la significación del nombre: "*id quo formaliter res extra suas causas actualiter esse intelligitur*". Quizá provenga de "*extra-sistencia, hoc est, extra potentialitatem actualitas*" (56).

En su realidad, tal como la explica Báñez, "*nihil aliud est quam habere esse actu extra causas*" (57). Analizando aún más, "*Ratio existentiae creatae magis et principalius consistit in hoc quod sit terminus complens dependentiam substantiae quantum ad hoc quod fiat et sit extra nihil, quam in hoc quod ipsa existentia sit recepta in ipsa substantia tanquam in subieto et ab illa limitata*" (58).

4) La existencia de la sustancia pertenece a la categoría sustancial. La existencia del accidente pertenece a la categoría accidental. No se trata, sin embargo, de una pertenencia por reducción de lo imperfecto a lo perfecto o de la parte al todo, sino por actuación completa primera e intrínseca por lo que las cosas existen (59).

Si decimos que la existencia sustancial se "reduce" a la sustancia, no es en el sentido que participe de la sustancia, sino a la inversa: es la sustancia la que participa de ella (60).

5) Báñez ha puesto gran empeño en exponer la primacía de la existencia sobre la esencia en las creaturas. La razón fundamental es porque la existencia confiere a la esencia su primera y última actuación. Ha elaborado todo un *dubium* sobre ello: "*Dubitatur tertio utrum existentia sit perfectior quam essentia cuius est existentia*". Contesta con dos conclusiones:

Primera: " *simpliciter loquendo esse est maior perfectio quam essentia cuius est esse*".

(56) *Ibidem*, dubio 1, col. 215.

(57) *Ibidem*, ad 3, col. 219.

(58) *Ibidem*, dubio 1, quinta conclusio, col. 217.

(59) "*Sexta conclusio: Existentia quae complet potentialitatem substantiae non solum ut fiat extra nihil, sed ut per se existat, id est, non in subiecto, huiusmodi (inquam) existentia ad praedicamentum substantiae reducitur, non tanquam potentialitas, nec tanquam proprie differentia: sed tanquam prima actualitas complens modum intrinsecum substantiae, qui est esse per se, hoc est, quo substantia per se primo habet esse*".

"Última conclusio: existentia accidentis eo pacto proportionabiliter pertinet ad accidens, sicut existentia substantiae ad substantiam" (*Ibidem*, col. 217 y 218).

(60) "*Est prima actualitas complens et terminans modum intrinsecum substantiae. Atque ita, sicut diximus, quodam modo reducitur ad substantiam non tanquam participans substantiam, sed tanquam aliquid primo participatum ab illa*" (*Ibidem*, ad primum, col. 218).

Segunda: "Secundum quid essentia quae recipit esse potest dici perfectior illo inquamtum limitat ad determinatam speciem" (61).

6) Ha señalado magistralmente dos aspectos o dimensiones de la existencia creada: la existencia como *perfección intensiva* o actuación entitativa de la naturaleza creada, y la existencia como *duración* o permanencia temporal fuera de la nada (62).

En la moderna literatura existencialista suele tratarse el tema de la existencia bajo el segundo aspecto. En el aspecto filosófico es (de-

(61) *Ibidem*, dubio tertio, col. 225 y 226.

Ya antes había escrito: "En quamvis ipsum esse receptum in essentia composita ex principiis essentialibus specificetur ab illis, tamen in eo quod specificatur, nullam perfectionem recipit, sed potius deprimitur, et descendit ad esse secundum quid, eo quod esse hominem, esse se angelum, non est perfectio simpliciter. Et hoc est quod saepissime D. Thomas clamat, et Thomistae nolunt audire: quod esse est actualitas omnis formae vel naturae, sicut in hoc articulo in ratione secunda dicit, et quod in nulla re invenitur sicut recipiens et perfectibile, sed sicut receptum et perficiens id in quo recipitur: ipsum tamen, eo ipso quod recipitur deprimitur et, ut ita dixerim, imperficatur" (*Ibidem*, q. 3, a 4, col. 214).

"Quo fit, ut proprius ego dicerem, quod ipsum esse sive existentia excellentius quid est quam omnia genera: neque ad aliquod genus reducitur tanquam ad aliquid perfectius ipsa: sed eius reductio ad genus magis est limitatio existentiae, et imperfectio quam extensio ad aliquid perfectius. Hoc enim modo partes substantiae reducuntur ad substantiam tanquam ad aliquid melius, et differentiae ponuntur ad latus praedicamenti. Existentia vero completivum est generis et differentiae et omnium quae sunt in praedicamento. Quapropter iudicio meo ipsum esse non proprie dicitur reduci ad praedicamentum, sed potius participari et limitari ab omni praedicamento, et ab omni genere differentia praedicamentali, ipsum autem esse non participat aliquid, sed ab omnibus participatur, ut docet D. Tho. saepe numero, praesertim in q. unica de anima, art. 6, ad. 2. Et confirmatur hoc.

Quoniam nemo dixerit quod ens reducitur ad praedicamentum, sed potius dicimus quod ens finitum dividitur in praedicamenta per diversos modos quibus limitatur, tanquam aliquid intimum omni generi et omni differentiae praedicamentali. Cum igitur ens importet quod habet esse sicut potentia habet actum, quomodo verificabitur quod ipsa potentia non reducatur ad praedicamentum, etiose actus reducatur? Haec dicta sint pro ingeniosis et metaphysicis, non pro his qui rudi minerva ouncta considerant" (*Ibidem*, dubio 1, conclusio VI, col 217-218).

(62) "Quoniam durare intrinsece et formaliter est permanere in esse et quid absolutum non importans habitudinem ad aliquid extrinsecum, et quamvis explicetur et cognoscatur per ordinem ad tempus, tamen iste ordo non pertinet ad eius rationem formalem. Est enim prius ordine naturae quasi fundamentaliter rem permanere in suo esse, quam quod ita permanens sit in tempore. Quemadmodum prius est, rem habere modum essendi quantitativum, quam mensurari loco. Respondetur secundo. Nego maiorem. Quoniam duratio supra existentiam addit permanentiam et continuationem. Unde existere per horam non est simpliciter existere, simpliciter (inquam) et absolute. Hoc enim nihil aliud est quam habere esse actu extra causas. At vero quod tanto tempore aut tanta duratione habeat esse, non includitur in ratione absoluta existentiae, et idcirco existentia absolute distinguitur a duratione rei. Et per hoc patet ad confirmationem priorem. Quamvis enim continuatio rei et ipsa res non distinguantur tanquam res a re, distinguuntur tamen sicut res et modus eius" (*Ibidem*, dubio 1, ad 3, col 219).

be ser) el primer aspecto el que interesa. La duración o permanencia temporal más o menos larga y arriesgada de la existencia concreta, por fuerza de su movilidad o contingencia, no es objeto de ciencia, y menos de ciencia metafísica. Cuando quede petrificada en el pretérito, entonces pasará al dominio de las ciencias empíricas. La dimensión temporal de la existencia creada, sobre todo tratándose de la humana, es del máximo interés como contenido personal y como fenómeno a experimentar continuamente (no hará falta decirlo); pero una cosa es esto, y otra cosa es darle primacía como objeto de conocimiento científico (63).

El ser de existencia entra, naturalmente, en el dominio de la Metafísica bajo el primer aspecto: como acto perfectivo o intensivo: no bajo el segundo aspecto, como duración existencial (64).

7) Báñez, al querer poner de relieve el aspecto perfectivo y actualizador de la existencia, parece no advertir la actualidad perfecta de la esencia en su propio orden (65). Es una mancha (digámoslo ya) en su Metafísica.

8) Nuestro teólogo trató expresamente, pero de paso y en pocas palabras, de la extensión del objeto de la Metafísica, en el comentario al artículo 7 de la q. 1 al señalar la diferencia entre Teología y Metafísica. Dice así:

"Adverte differentiam inter nostram Theologiam, et Metaphysicam respectu Dei. Nam si Metaphysica agit de Deo, respicit illum

(63) En algunos teólogos, en sintonía con la temática existencialista, se nota la misma inversión de valores noéticos: del hecho de que ciertas realidades cristianas pidan mayor aplicación del espíritu a ellas, e incluso de que el mérito de nuestra vida esté cifrado principalmente en ello, quiere inferirse que la vitalidad y autenticidad de la Teología se mida también por el empeño que se ponga en el conocimiento de las mismas.

(64) Últimamente ha insistido en esto mismo, con gran acierto, a mi entender, L. SALERNO, O. P.: *L'essere tomistico e l'ordine metafisico*, en *Sapienza*, 15 (1962), p. 407-10.

(65) "Cum enim esse sive existentia sit prima actualitas, non solum in intentione generantis, sed etiam in ratione formalitatis, cum nihil intelligatur nisi ut habet esse, vel cum intrinseco ordine ad esse, falsum videtur dicere quod ipsum esse est ultimum in intentione generantis, et quod propterea ipsum esse dicatur ultima actualitas rei. Et confirmatur: quia via generationis cum generatur homo, non potest prius esse embrio, quam existentia. Iam enim in eo quod dicimus: est embrio, praeintelligitur existentia. Neque aliqua forma via generationis potest esse prius quam sua existentia. Imo vero neque intelligi potest res aliqua in potentia prius quam intelligatur ipsam essentiam esse possibiliter actuare potentiam" (L. c., dub. 1, col. 219ab).

ut partem potissimam sui objecti adaequati, quod est ens. Theologia vero respicit Deum, ut totum et integrum objectum non habens partes subjectivas. Nam quidquid aliud considerat ea solum ratione considerat, quatenus aequaliter ordinatur ad ipsum" (66). Parece, pues, pensar que Dios es parte del objeto propio de la Metafísica.

7.—DIEGO MAS, O. P. († 1608).

1) Diego Mas ha planteado expresamente la cuestión "an ens quod est divisum in decem categorias significet essentiam necne". A lo que contesta afirmativamente:

"Illud ens quod est per se divisum in decem categorias est ens ut significat essentiam vel, ut aliorum verbis utar, est ens nominaliter sumptum" (67).

Da tres razones: a) por la autoridad de Santo Tomás (Quodl. 2, q. 2, a. 1; X Met., lec. 3); b) porque en las categorías nos encontramos con la división acto-potencia, que no conviene a la existencia; y c) porque la existencia, al ser accidental y contingente, no puede darnos categorías del ser.

La existencia se difunde por todas las categorías y solamente en este sentido queda reducida a ellas (68).

2) Diego Mas reconoce la actualidad propia de la esencia (69), aunque concediendo que la actualidad de la existencia es más noble (70).

3) La "*Philosophia Prima* agit de ente in communi" (71). Y declara que "contemplatur objectum ab omni materia tam sensibili quam intelligibili separatum" (72).

(66) Ed. cit. pol. 77.

(67) *Commentaria in Porphyrium et in universam Aristotelis dialecticam*, Sectio I, quaestio 6, Valentiae, 1592, p. 609.

(68) "Existencia non continetur in certa aliqua categoria, sed sese per omnes diffundit, unde reductive continetur in categoriis hac lege ut existens substantia contineatur reductive in hac categoria et existens quantitatis in categoria quantitatis, et sic de aliis omnibus" (*Ibidem*, p. 610).

(69) "...duplicem esse actum: unum secundum essentiam et alterum secundum existentiam. Ens igitur quod est divisum in decem categorias est illud quod significat actum essentiae, non autem illud quod significat actum existentiae" (*Ibidem*, ad 1, p. 610).

(70) "Unde, quamvis existens sit nobilior essentia..." (ib., ad 2).

(71) *Commentaria in universam philosophiam Aristotelis una cum quaestionibus quae a gravissimis philosophis agitantur*, q. 4 prooemiali. Valentiae, 1959, p. 11.

(72) *Ibidem*, q. 2, p. 7.

4) Al "ens in communi", que es objeto de la Metafísica parece darle toda la amplitud, alcanzando tanto al ser real como al ser de razón (73).

8.—PEDRO DE LEDESMA, O. P. († 1616).

Entre los autores antiguos que han tratado el tema del ser y de la existencia sobresale Pedro de Ledesma con su monumental obra *Tractatus de divina perfectione, infinitate et magnitudine, cui annexus est tractatus de perfectione actus essendi creati*. Nos interesan, naturalmente, sus ideas sobre el ser y lo que ha pensado concretamente sobre el objeto de la Metafísica.

1) Reconoce la composición real de esencia y existencia, tanquam res a re en toda creatura. Se ha detenido a probarlo en varias ocasiones, dándolo siempre, además, como doctrina de Santo Tomás (74).

2) La existencia es más perfecta que la esencia (75), por ser la actuación última de toda otra forma (76).

3) La esencia, sin embargo, tiene su propia actualidad, distinta de la de la existencia (77), y de ella recibe la existencia cierta determinación, aunque no sea perfecta: el modo categorial (78).

(73) Cf. *De transcend.*, Lib. I, cap. 8, concl. I.

(74) "Longe probabilius est, et fidei et Theologiae magis consentaneum, quod esse distinguitur tanquam res a re ab essentia, et non solum formaliter ex natura rei" (*De divina perfectione, etc.*, quaestio 4, art. 2. Ed. Salmanticae, 1596, p. 203b). Da las pruebas a continuación y en otras ocasiones, v. gr., p. 192b, 200, 201.

(75) "Longe probabilius sententia est et mihi certissima quae asserit quod esse in creaturis est perfectissimum omnium perfectionum quae in illis reperiuntur" (*Ibidem*, quaestio 12, IV conclusio, p. 771b).

"Omnis quidditas et natura creata quantumcumque secundum rationem quidditativam sit actualis, relate tamen ad actum essendi habet rationem potentiae, ut dicemus in solutione ad ultimum principale. Forma namque et essentia actuatur per hoc quod dicimus esse. Verbi causa, forma angelica vel sapientia creata, quamvis sint actualitates, tamen, si referantur ad actum essendi, habent rationem potentialitatis" (Quaestio radicalis, p. 11b).

(76) "Esse non solum est actualitas respectu essentiae et aliarum perfectionum, verum etiam tenet primum locum inter omnes actualitates creatas" (Quaestio 12, art. 2, conclusio 2, p. 784b).

(77) Cf. nota 71.

(78) "Ipsum esse non est in potentia ut actuatur per aliud esse vel per alium actum, sicut forma quae est actus est in potentia ut actuatur per alium, scilicet

4) La existencia no es un transcendental (79); no pertenece ni a la categoría de sustancia ni a la del accidente; se reduce a la categoría de sustancia o a las categorías de los accidentes, según que la esencia a la que actualiza sea sustancia o accidente (80). Cuando se dice que la existencia es accidental debe entenderse del quinto predicable, no de las categorías de accidente (81).

5) Ledesma distingue entre objeto adecuado o especificativo y objeto propio. Llama objeto adecuado o especificativo del entendimiento a todo aquello que es alcanzado por el entendimiento; y objeto adecuado de una ciencia, a todo aquello que cae bajo el alcance de ella (82). Debemos tener en cuenta esta terminología del autor en lo que nos va a decir luego.

6) El *esse* para Ledesma tiene dos acepciones: el *acto de existir*, y la *naturalidad existente*. Y el *esse* en este segundo sentido puede entenderse con abstracción *total* o con abstracción *formal* (83).

per actum essendi, et ipse actus essendi simpliciter et absolute habet se ut actus et formale respectu essentiae. Nihilominus tamen essentia aliquo modo se habet ut actualitas et formale respectu actus essendi, quoniam essentia quodammodo determinat ipsum esse, ut sit huius vel illius speciei, quod quidem quendam formalitatem dicit, et ita quodammodo recipit actualitatem et formalitatem ab essentia. Nam esse specificum quaedam actualitas et formalitas est. Unde esse creatum aliquam includit potentialitatem, et sic non est actus purus" (Quaestio 4, art. 2, p. 206b).

"Ceterum actus essendi aliquo modo actuatur per essentiam; non tamen actuatur ita ut perficiatur ab illa" (Quaestio 12, art. 2, p. 796a).

(79) "Esse proprie et in rigore non est transcendens, nec praedicatum transcendente. Non enim praedicatur de omnibus rebus, nam, ad minus, non convenit rebus praedicamentibus non existentibus, quod erat necessarium ut simpliciter et in rigore esset praedicatum transcendente. Habet tamen quendam modum praedicationis transcendentalis, nam cum esse sit universalissima actualitas omnium rerum, ut infra dicemus, convenit omnibus rebus existentibus, non quidem essentialiter, sed accidentaliter" (Quaestio 4, art. 2, p. 208a).

(80) Ampliamente en Quaestio 12, artículos 3-4, p. 797-806.

(81) "Secundo sequitur quod haec praedicatio 'homo est', 'angelus est', 'creatura est', est praedicatio quinti praedicabilis, quamvis praedicetur actus quidam substantialis... (Quaestio 12, art. 3, p. 799a).

(82) "Notandum est primo quod obiectum intellectus est duplex: aliud est obiectum adaequatum et totale quod ambit et continet totam latitudinem totius rationis formalis, ita ut potentia non se possit extendere ad aliquid aliud extra illud. Et hoc adaequatum obiectum vocatur specificativum, quoniam ab illo sumit potentia suam specificationem, et per ordinem ad illud constituitur in sua essentia. Aliud vero obiectum est proportionatum potentiae, quod habet proportionem et connaturalitatem cum ipsa potentia, ita ut obiectum nullum excessum habeat supra potentiam" (Quaestio 8, art. 2, p. 490a).

(83) "Notandum est quod esse apud theologos dupliciter potest accipi: Primo modo ut designet ipsam naturam et essentiam cum suo ultimo complemento et actualitate, ita quod esse importet naturam entis actu existentis consum-

7) En el conocimiento del ser (como naturaleza existente o al menos como capaz de existir) hay que distinguir dos momentos: la primera aprehensión confusa, por abstracción total, que es el conocimiento intelectual originario, y por tanto el más imperfecto; y el conocimiento perfecto por abstracción o penetración formal en toda su actualidad y virtualidades (84).

8) El ser que es objeto de la Metafísica no es el ser-existencia, puesto que el objeto del entendimiento abstrae de la existencia (85), ni el ser abstracto con abstracción total (86), sino el ser-naturaleza existente (o capaz de existir) aprehendido en cuanto ser por abstracción formal, es decir el ser como perfección suma, en que se resuelven todas las demás perfecciones (87).

mate et perfecte. Et in hac acceptione non disputatur hic praecipue, quamvis aliquid de hoc dicemus. Secundo modo potest accipi ut designet ipsam actualitatem quam praesefert praecise loquendo, ita ut tantum denotet actualitatem existentiae. Et in hac acceptione praecipue et ex principali intento disputatur hic.

Quod si accipiatur primo modo adhuc dupliciter considerari potest: Primo modo ut ens est abstractum abstractione totali a speciebus et generibus, sicut animal abstrahitur abstractione universalis ab homine et equo tanquam totum quoddam universale, et potentiale. Secundo modo considerari potest ens ut abstractum abstractione formali quadam, abstrahendo id quod formalissimum est et actualissimum, praescindendo et relinquendo id quod potentialitatis est et imperfectionis in ipsis rebus" (Quaestio 12, p. 764b, 765a).

(84) "Nam esse consideratum secundum illam abstractionem universalem et totalem est maxime potentiale; ergo est imperfectissimum omnium...

Esse ita consideratum est primum cognitum ab intellectu via generationis. Prima enim forma quae actuatur intellectum est esse sic consideratum. Ergo esse ita consideratum est imperfectissimum omnium quae reperiuntur in creaturis" (Quaestio 12, p. 767a).

"Si consideretur ens abstractum primo modo est primum cognitum via generationis; si autem consideretur ens abstractum secundo modo, est primum cognitum via perfectionis. Et ita, si consideretur ens primo modo, est veluti forma secundum esse imperfectum, qua actuatur intellectus. Si vero consideretur ens abstractum secundo modo, est veluti forma secundum esse perfectum, qua actuatur intellectus. Et ideo intellectus noster, cum procedit ab ente abstracto primo modo usque ad ens abstractum secundo modo procedit de potentia ad actum et a forma intelligibili imperfectissima usque ad formam perfectissimam et quae tenet ultimum locum in perfectione" (Quaestio 12, art. 1, p. 780b). Cf. pp. 43b, 66a, 72a, 86b.

(85) "Intellectus vero respicit ens sub abstractiori ratione et prout abstrahit ab existentia in actu exercito" (Quaestio 4, subart., p. 272a).

(86) "Si esse consideretur ut abstractum abstractione universalis, est imperfectissimum omnium cognoscibilem et isto modo non est obiectum Metaphysicae" (Quaestio 12, p. 767b).

(87) "Si autem consideretur ut abstractum abstractione formali, est perfectissimum omnium cognoscibilem et obiectum Metaphysicae. Haec conclusio est certissima, et non est difficultas de esse accepto isto modo, sed de actu essendi, ut est ultimus terminus condistinctus ab ipsa natura entis, et ab ipsa essentia" (Ibidem).

9) El ser que es objeto de la Metafísica comprende tanto el ser sustancial como el ser accidental; tanto el ser creado como el ser increado: todo el ser real (88).

(Continuará)

VICTORINO RODRIGUEZ, O. P.

"Ens abstractum abstractione formali est perfectissimum omnium, ex eo quod est formalissimum omnium et non quia est universale per praedicationem, sed, ut dixi, quia est universale per modum formae. Et ita est obiectum intellectus perfectivum illius, ut explicabitur infra, et secundum istam rationem est etiam obiectum Metaphysicae, quae est perfectissima scientia, quoniam est perfectissimum (sic) omnium" Quaestio 12, art. 1, p. 781ab). Cf. también p. 2a, 766b, 777b, 836a.

(88) "Metaphysica —dice con Cayetano y Soncinas— quae est una scientia specie, specificatur ab unica ratione analogá, scilicet a ratione entis ut abstrahit a substantia et accidenti, Deo et creaturis, nam Metaphysica considerat ens in quantum ens quod est analogum" (Quaestio 8, art. 2, p. 498a).

"Obiectum Metaphysicae est analogum ad Deum et creaturas, nam est ens in quantum ens. Tamen Metaphysica naturaliter inclinatur ad cognoscendum Deum prout est eius obiectum, et Deus ut sic non est obiectum improprietatum" (Quaestio 8, art. 3, p. 519a). Cf. 502b, 506b.